

Оригинални научни рад
УДК: 821.163.1.09-94 СЛВА, СВЕТИ
82.0
811.163.1'38
DOI: 10.5937/zrffp52-35451

ФИГУРЕ ПОНДВЉАЊА КАО КОХЕЗИВНИ МЕХАНИЗМ У СЛВИНОМ ЖИТИЈУ *СВЕТОГ СИМЕОНА*

Сара Р. ЈЕКИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет
Катедра за српску књижевност и језик

¹ sara.jekic@pr.ac.rs

Рад примљен: 18. 12. 2021.

Рад прихваћен: 28. 11. 2022.

ФИГУРЕ ПОНАВЉАЊА КАО КОХЕЗИВНИ МЕХАНИЗАМ У САВИНОМ ЖИТИЈУ СВЕТОГ СИМЕОНА

Кључне речи:

Свети Сава;
житије;
српска црквена
књижевност;
лингвистика
текста;
кохезија;
кохеренција;
фигуре
понављања.

Сажетак. У средишту нашег истраживања нашле су се фигуре понављања као кохезивни механизам у Савином Житију Светог Симеона. На основу репрезентативних примера, методом рада на тексту, индуктивним и дедуктивним закључивањем, али и повезивањем науке о књижевности и лингвистике текста, настојаћемо да покажемо да ли је и у коликој мери присуство фигура понављања доприносило већој повезаности и кохерентности текста. Стога, наша се анализа неће сводити само на ниже текстуалне целине него и на оне више, као што су пасус, поглавља и текст у целини, чиме ћемо настојати да проникнемо у смисао његове целокупне организације. С обзиром на то да су за текстуалну анализу најважнија лексичка и синтаксичка понављања, тј. фигуре које настају понављањем лексема, синтагми или реченица, оне су се превасходно и нашле у фокусу истраживања.

Уводна разматрања

Рад представља покушај ближег осветљавања заступљености фигура понављања и функција које су оне могле имати у хагиографској књижевности. Разлог због кога смо се определили управо за Савино *Житије Светиої Симеона* налази се у чињеници да је Свети Сава, између осталог, био први српски хагиограф, односно зачетник свих средњовековних књижевних жанрова, а повезивање са лингвистиком текста видели смо као својеврстан изазов², јер је „књижевност много старија од науке која је анализира“ (Perović, 2014, стр. 51). Уједно, сарадњом науке о књижевности и лингвистике текста могао би се постићи још један важан циљ – ублажавање оштрих ивица које раздвајају поменуће две области.

Како „svaka vrsta teksta, odnosno žanr, ima drugačiju organizaciju koja proizilazi iz svrhe samog teksta“ (Lakić, 2014, стр. 65), показаћемо како она изгледа на примеру житија. Ако Богдановић тврди да „сваки догађај у житију има своју религиозну интерпретацију“, односно да је „сваки провиденцијалан и нема ничега случајног“, да је „живот једног свеца – био он владар или прост монах, од почетка и прапочетка па све до краја, и кроз сваки тренутак, руковођен бојим провиђењем, такође – планиран у бојем провиђењу“ (Богдановић, 1968, стр. 10), ми ћемо настојати да утврдимо да ли је и сваки, у овом случају стилски, поступак, такође, био брижљиво планиран и одабиран од стране аутора из широке палете могућих поступака или је настао њиховом комбинацијом.

² О удвајању и понављању као начелу књижевног дела Светог Саве говорено је у истоименом раду Ђорђа Трифуновића објављеном пре неколико деценија (1976), у коме је фокус био превасходно на удвајању појмова између *Псалама* и *Прича Соломонових* и Савиног целокупног дела. Удвајање појмова праћено је преко везника „и“, говорено је о удвајању именица, глагола, синтагми, придева, где је приказан и мали број удвајања прилога, док су понављања најчешће уграђена у анафоре, преко реторских питања, паралелних реплика (посебно градационих) и осећања за ритам. Више о томе видети у: Трифуновић, Ђ. (2010). Удвајање и понављање као начело књижевног дела Светог Саве. У: Т. Јовановић (прир.), *Свети Сава; Десет векова српске књижевности*, књ. 1 (209–223). Нови Сад: Матица српска.

Анализа *џрађе*

Житије као жанр обухвата дугу историју свог настанка и развитка. Ређеп тврди да је „постојала заједничка композиционо-стилска схема, али да је сваки народ нашао свој особен израз у житијној књижевности“ (Ређеп, 2008, стр. 5), а ми томе можемо додати утисак да је и сваки појединац као припадник одређеног народа касније такође проналазио свој особени израз, ослобађајући књижевни таленат, иако тиме није нарушавао карактеристичне оквире житијне схеме. Мада *Житије Светио Симеона Немање* није велико обимом, оно се као корпус изузетно захвално показало за анализу, што ћемо редоследом који је наведен у делу, односно, издвојеним примерима, у наставку покушати да оправдамо, јер готово да не постоји страница на којој нисмо идентификовали макар један пример тражених фигура и помоћу њих остварене кохезије.³ Трифуновић је мишљења да се Свети Сава управо посредством *Псалама* и *Причама Соломоновим*, али и другим старозаветним књигама, могао надахнути изражајним средствима удвајања појмова (Трифуновић, 2010, стр. 210).

Тако одмах у уводу, где аутор говори о лику и подвизима преподобног Симеона Немање, наилазимо на две фигуре понављања. Прва два примера послужиће нам као објашњење мезофоре, која је уз анафору и епифору једна од три основне фигуре понављања:

„И пошто је обновио очеву дедовину и још више утврдио Божјом помоћу и својом мудрошћу даном му од Бога, и подиже пропалу своју дедовину и придоби од Поморске земље Зету са градовима, а од Рабна оба Пилота, а од грчке земље Патково, све Хвосно и Подримље, Кострц, Дршковину, Ситницу, Лаб, Липљан, Глбочицу, Реке, Ушку и Поморавље, Загрлату, Левче, Белицу.“

(Свети Сава, 2005, стр. 165)

Из приложеног можемо закључити да мезофора „подразумијева понављање исте лексеме или синтагме на средини двају или више узастопних стихова или реченица“ (Ковачевић, 2000, стр. 295), што потврђује и следећи пример, који долази одмах у наставку: „И уз помоћ Божју владавина његова примила је одасвуд мир и тишину, јер овај ваистину

³ „Dva su ključna pojma koja ukazuju na kontinualni karakter nekog teksta: kohezija i koherencija. Pre svih, pojam kohezije stavio je u centar svojih razmišljanja Halliday. On smatra da je kohezija semantička kategorija, ali i sintagmatska relacija. Kao semantički koncept odnosi se na relacije značenja koje postoje unutar teksta. Kohezija se javlja kada interpretacija jednog elementa u tekstu zavisi od nekog drugog elementa. Jedan element pretpostavlja drugi, u tom smislu da se on ne može dekodirati bez obraćanja tom drugom elementu. Tada se uspostavlja kohezivni odnos i ta dva elementa, pretpostavljajući i pretpostavljeni, time se, bar potencijalno, integrišu u tekst“ (Polovina, 1999, стр. 147–148).

диван и страхан постаде свима који живе око њега, пошто је **владавина његова** била 37 година сачувана и цела и ни од кога повређена“ (Свети Сава, 2005, стр. 165).

За разлику од претходна два примера у којима је регистрована мезофора, у следећем примеру кохезија је заснована на присуству ентимема:

„Јер како ћемо овога назвати? **Владарем** ли, а уз то и **учитељем**? Јер утврди и уразуми срца свију и научи нас како правоверни хришћани треба да држе праву веру у Бога. Прво на себи благоверност показа, а потом друге научи, цркве освети, манастире сазда, светитеље у власт слушајући, јереје штујући, а према монасима гајећи велику смерност и љубав, безнадежним нада, убогим заступник, ништима хранитељ, наге у свој дом уводећи одеваше их, сирочад нахрани, удовице оправда, слепим и хромим и немоћним и глухим и немим ваистину мати постаде“.
(Свети Сава, 2005, стр. 165–166)

У питању је стилска фигура која „подразумијева такву мисаоно-језичку структуру у којој се најприје гномским изразом наводи опште (тј. неки општеважећи став, правило) које се потврђује неким конкретним примјером, тако да је то конкретно заправо супсумирано под опште. Ентимем оваплоћује дедуктивни принцип закључивања“ (Ковачевић, 2000, стр. 314–315), а у овом случају показује због чега се Свети Симеон може назвати и **владарем** и **учитељем**.

При набрајању задужбина, које своје постојање или обнову дугују Симеоновом заступништву, налазимо употребу стилске фигуре која се назива полиптотон:

„Сам сазда **манастире**: прво у Топлици светога оца Николе, и други тамо Свету Богородицу у Топлици: потом опет сазда **манастир** Светог Георгија у Расу. И свима тим **манастирима** сатвори управу као што треба. А после тих овај наш свети **манастир** сазда, који и посвети имену пресвете Владичице наше Богородице Добротворке, создавши од мала и до велика, и села предаде **манастиру** заједно са другим правима **манастиру**, иконама и часним сасудима и књигама и ризама и завесама, и што је писано у златопечатној повељи његовој, а још је и у цркви написано на зиду, и са клетвом и са везом да нико не измени његова предања, као што слушате и у овим књигама напред о томе.“
(Свети Сава, 2005, стр. 166)

У наставку рада видећемо да су полиптотонске ланчане везе реченица врло честе, јер се „полиптотон одређује као позиционо неусловљено понављање једне ријечи у различитим облицима у више реченица или стихова“ (Ковачевић, 2000, стр. 299). Његова обличка и позициона слобода вероватно је разлог честе употребе ове фигуре.

Већ смо поменули које се три фигуре истичу као основне (анафора, епифора и мезофора), али нисмо нагласили да све остале углавном настају њиховом комбинацијом. Такав је случај са следећим примером који ће објаснити употребу мезоанафоре: „Узмите **јарам** мој на се, јер сам кротак и смиран срцем, и наћи ћете покој душама вашим: **јарам** је мој благ и бремене моје лако“ (Свети Сава, 2005, стр. 167).

Из приложеног се примећује, а и њен сам назив казује, да је мезоанафора настала комбиновањем мезофоре и анафоре, те она, према томе, представља „понављање исте језичке јединице на средини прве и на почетку наредне реченице или стиха“ (Ковачевић, 2000, стр. 300). Издвојени део, с обзиром на то да је цитат преузет из *Јеванђеља њо Маџеју*, добар је показатељ колико су средњовековни писци били добри познаваоци *Светиої џисма*, као и колико је ова света књига утицала на уобличавање мисли, текста и представа о одређеним појмовима које су заокупљале тадашњег човека.

Деретић је добро запазио да се „просвећеност као ’просветљење’, као узлазно духовно кретање к Богу, остваривала првенствено на индивидуалном плану у сталним духовним и физичким напорима појединаца да одагнају од себе све оно што их везује за свет и одвраћа их од тог пута којим су стремили ка крајњем циљу, пуном сједињењу с божанским“ (Деретић, 1997, стр. 158). Управо због тога је један од значајнијих момената у овом житију тренутак када Стефан Немања жели да напусти престо у корист сина Стефана Првовенчаног, како би се посветио духовном животу: „Чеда моја вазљубљена и од мене отхрањена. Ево знано је свима вама, како Бог својим промислом постави мене да владам над вама, и какву озлобљену земљу нашу примих у почетку [...]“ (Свети Сава, 2005, стр. 168). Овде имамо пример епифоре, која припада фигурама дикције, а чија реч на грчком означава додавање или нашошење. „Epifora je jedna od pet figura koje se označavaju kao lirski paralelizmi (tu spadaju i anafora, simploka, anadiploza ili palilogija), kojima je cilj da ponavljanjima istih reči ili grupe reči izraze intenzitet osećanja, istaknu određeni emocionalni tonalitet, formalno povežu različite motive, kao i da doprinesu ritmičkoj organizaciji pesme“ (Popović, 2010, стр. 188). Израженост осећања потврђује и део који се налази у наставку: „А све вас, као и своју децу, отхраних, све до сада, и научих вас да се држите вере правоверне“ (Свети Сава, 2005, стр. 168). Наведене речи могу се тумачити и као мезофора, пошто заменици претходи текстуални конектор *а* и заменица *све*.

Пре него што изврши што је наумио, Стефан Немања настоји да мудрим саветима и поукама одобровољи окупљење и уједно оправда свој поступак одрицања моћи и свега материјалног. У наставку ћемо зато препознати поново присуство ентимема у обе строфе:

„Зато се узалуд метемо:
 ’кратак је пут којим течемо,
 живот наш је дим, пара, земља и прах;
 за мало се јавља, а убрзо нестаје.’
 Зато је све ваистину сујета. Јер

овај живот је сенка и сан,
 Јер сваки земаљски мете се ни за што,
 као што рекоше Књиге:
 када и сав свет стечемо,
 тада ћемо се у гроб уселити,
 где су заједно цареви и убоги.“

(Свети Сава, 2005, стр. 169)

Без обзира на труд, окупљени бољари и Немањини синови нису могли да прикрију негодовање и тугу: „Не остављај нас сироте, господине, јер ти нас освети и ти нас научи и ти нас просвети, пастиру добри, који полажеш душу своју за овце, јер никада у твоје дане вук не уграби овцу од Богом праведнога ти стада пастве!“ (Свети Сава, 2005, стр. 169). У претходном цитату присутна је мезофора која је ојачана паралелизмом⁴ у другој, трећој и четвртој клаузи. А како се у наставку понавља именица *овце*, у питању је епимезофора, још једна фигура настала комбиновањем две, у њеном случају епифоре и мезофоре. Она представља „повнављање исте језичке јединице на крају једне и на средини наредне реченице или стиха“ (Ковачевић, 2000, стр. 301).

Након што је саопштио коме препушта престо, Стефан Немања наставља са саветима искреног државника и припадника православне вере:

„И помишљајте добро пред Богом и људима. Уздајте се свим срцем у Бога, а својом премудрошћу не величајте се. На свима путевима својим знајте да прави буду путеви ваши и ноге ваше неће се спотичати. Не будите мудри за себе, а бојте се Господа и уклоните се од свакога зла; тада ће тело ваше имати исцељење и кости ваше одмор.

⁴ „Paralelizam (grč. *parallelos* – naporedan, uporedan), stilска figura, podvrста ponavljanja, kojom se pojedine reči ili cele rečenice ponavljaju u narednom stihu, doslovno ili tako da članovi ponavljanja imaju istu gramatičku strukturu ili isti smisao. Paralelizam po gramatičkoj strukturi naziva se izokolon i potiče iz antičke retorike, a podrazumeva sled paralelnih rečenica ili delova rečenica koje treba da imaju isti broj reči čije značenje je isto, suprotno ili slično. Paralelizam po smislu potiče iz starohebrejske poezije i predstavlja jednu od najčešćih figura u Bibliji (npr. početak Davidovih psalama). Posebnu grupu paralelizama, tzv. lirske paralelizme, obrazuju figure u kojima se ponavljaju iste ili slične reči na početku stihova (anafora), na kraju stihova (epifora), na početku i na kraju stihova (simploka), na kraju jednog i na početku drugog stiha (palilogija). Iako je prevashodno svojstven poeziji, paralelizam reči i rečenica koristi se i u prozi“ (Popović, 2010, стр. 511).

Поштујте Господа од својих праведних трудова и дајите му првине од својих плодова праведних, да би се испуниле житнице ваше мноштвом пшенице, а пивнице ваше да би вино точиле. Синови, не губите снаге у казни Господњој, нити клоните обличавани од њега. Јер кога љуби Господ, онога кара, и бије свакога сина, кога прима.“

(Свети Сава, 2005, стр. 170–171)

Овде такође наилазимо на полиптотон, али треба нагласити да он у овом случају представља понављање манифестовано кроз синонимну реч *Госйод*.

Драгиша Бојовић сматра да је „теологија стваралаштва неодојива од јеванђелске мисли; ’Не живи човек о самом хлебу, но о свакој речи која излази из уста Божјих’ (Мт. 4. 4)“ и истиче да је „примат духовне хране један од најважнијих мотива средњовековне књижевности, који се, са другим сличним мотивима, слива ка кључном мотиву Трпезе Премудрости“ (Бојовић, 2009, стр. 5). Овај мотив, тако чест у делима српске црквене књижевности, налазимо и у *Житију Светиој Симеона*:

„Блажен је човек који је нашао премудрост и онај смртни који је видео разум. Јер боље је њу куповати, него ризнице злата и сребра; скупља је Ø од драгоценог камења; не противи јој се ништа лукаво, а слатка је Ø свима који јој се приближују. Свака друга драгоценост недостојна је, јер дужина живота и године живота су у њеној десници, а у левици њеној је богатство и слава. Из уста њених излази правда, а закон и милост носи на језику. Пuteви њени су путеви добри, и све стазе су у миру. Дрво је Ø живота свима који се држе ње и који се ослањају на њу, као на Господа тврда.“

(Свети Сава, 2005, стр. 171)

У наведеном пасусу имамо понављање помоћу супститутивних речи. „Referenca (engl. reference) omogućava da se identifikuju ranije pomenuti ljudi ili stvari. Tako ćemo u diskursu često upotrijebiti zamjenice on ili ona za osobe koje smo već ranije pomenuli imenom. Ova vrsta reference naziva se anafora“ (Lakić, 2014, стр. 61), те је овде реч о анафоричкој референцији. По терминологији којом се служи Павица Мразовић (Mrazović i Vukadinović, 2009), овде такође имамо и присуство нултог конектора⁵ (испуштену личну заменицу), која се обележава са Ø.

⁵ „Konektori su jezički elementi – reči, grupe reči, pa i celi iskazi – čija funkcija se sastoji u tome da omogućе међусобно повезивање елемената у тексту, да обезбеде кохерентност текста. Konektori nisu искључиво везани за текст. Они могу и у оквиру групе речи као и у оквиру независне или комплексне реченице да остваре функцију повезивања њихових елемената. Konektori у тексту могу имати три функције: упућивање на претходни или следећи елемент (анафоре и катафоре), организовање текста и раščланјаванје текста“ (Mrazović i Vukadinović, 2009, стр. 725).

Број стилских фигура је велики (у најдетаљнијим класификацијама око 250), а њихово дефинисање дуго је измицало коначној класификацији. Потешкоћу је вероватно представљало и њихово истовремено појављивање у тексту, што је бацало сенку на уочавање различитости. Такав је случај са следећим цитатом, а који је преузет из *Јеванђеља њо Јовану*: „Јер ко не љуби брата свога, Бога не љуби. Бог је љубав. Зато ко љуби Бога, нека љуби и брата свога“ (Свети Сава, 2005, стр. 171). Однос између прве две клаузе заснован је на мезоепифори, а однос између последње две (поновљено *љуби*) – на мезофори. Не треба previdети ни присуство ентимема, о којима је већ било речи.

Свој опростајни говор приликом препуштања престола, Стефан Немања завршио је следећим речима:

„Мир буди вама, властело моја и бољари! Мир буди и вама млађи, које вас отхраних од рођења матера ваших! Мир буди вама свима, стадо Христово духовно, које ми Бог предаде, и напасавши вас сачувах неповређене, као добар пастир душу своју полагајући за вас.“

(Свети Сава, 2005, стр. 172)

Овде наилазимо на рефрен, који се понавља на почетку реченица⁶; притом је он оснажен паралелизмом. То потврђује и следећи пример колективног плача, у коме се поново јавља мезофора:

„А они плакаху и ридаху гледајући како се растају од таквог господина и пастира. И тако плакаху и ридаху, као што се

’чуо и глас у Рами:

Рахиља оплакује децу своју

И не може да се утеши!“

(Свети Сава, 2005, стр. 172)

Јухас-Георгиевска приметила је да након једне краће похвале, која говори о Немањиним војничким врлинама, „започиње темељније изграђивање његовог духовног лика и представљање добрих дела и ктиторске активности“ (Јухас-Георгиевска, 2005, стр. 45). На самом почетку Сава исказује своју недоумицу:

„Ваистину у недоумици сам како да га назовем. Да ли господином добрим? Да ли учитељем праве вере? Оцем благим? Пастиром, који

⁶ „Refren (fr. *refrain* – *priпев*), stih, deo stiha ili grupa stihova koji se najčešće u pravilnim, katkad i u nepravilnim intervalima, ponavlja u pesmi na kraju svake strofe (premda se refren može pojaviti i na početku ili u sredini, odnosno bilo gde), čime se doprinosi ritmičkoj organizaciji pesme. Refren se može ponavljati u potpuno istom kao i u neznatno izmenjenom obliku, ili tako da se njegovo značenje pri svakom ponovnom pojavljivanju menja; isto tako, može se pojavljivati kao deo strofe ili kao izdvojena celina, koja katkad i sama čini strofu“ (Popović, 2010, стр. 606).

вером напаса предано му стадо? Просветитељем цркава и учитељем добрих обичаја и који вазда пребива у молитвама? Да ли преизобилним служителем и љубитељем ништих? Да ли наставником праве вере и учитељем добре вере и чистоте, светилом васељене? Да ли наставником пуним вере и узором кротости и поста? Да ли наставником премудрости и смислодавцем и укротитељем несмислених? Да ли чуваром стада свога и премудрим бранитељем свију оних који живе око њега?“
(Свети Сава, 2005, стр. 172–173)

У издвојеном пасусу прво увиђамо присуство анафоре, али и елипсу⁷, јер се изоставља део предиката, тј. семикопулативни глагол и објекат – *ga ĩa назovem*. А потом се елидира и упитна форма *ga ли*. Овде је анафора ојачана паралелизмом и управо паралелизам омогућава и елизију.

Поред тражених фигура понављања, које су центар нашег истраживања, тешко је не приметити и присуство других стилских фигура, на пример инверзију – фигуру конструкције, јер се конгруентни атрибут налази иза именице, што је чест случај у житијној књижевности:

„Раздавши све **своје** имање ништима, изиђе од владавине **своје** и деце **своје** и жене **своје**, богоданог првога венца, јер овај не постаде учесник другог брака, но учини себе заједничарем неисказаног и часнога и светоанђелскога и апостолскога образа, малога и великога, и би му наречено име господин Симеон.“

(Свети Сава, 2005, стр. 173)

У наведеном примеру имамо стилску фигуру полиптотон (са којом смо се већ сусрели), јер се понавља заменица у акузативу и генитиву.

Главни разлог Немањиног повлачења са власти и рађања жеље да се посвети духовном, свестан пролазности овога света и свих земаљских лепота, јесте најмлађи син Свети Сава, који му је искрено упутио позив како би му се придружио на путу који је својевољно одабрао:

„Јер ради овога блажени отац господин Симеон зажеле ићи у Свету Гору, да као пастир добри потражи одбегло **јагње**, и да га, узевши на раме, принесе ка Оцу **своме** и ка **својој** вољи, и да од Бога добије награду ради устрахења од **својих**, да испуни другу жељу срца свога и да нађе љубљено и заблудело **јагње своје**.“

(Свети Сава, 2005, стр. 175)

⁷ „Elipsa, tj. izostavljanje nekog elementa u tekstu predstavlja posebnu vrstu konektora kojim se obezbeđuje koherentnost teksta i ekonomičnost u jezičkom izražavanju. I ukazivački (deiktički) elementi (sa izuzetkom imenica) kao i upućivački imaju veoma uopšteno apstraktno značenje koje se u kontekstu ili u određenoj situaciji konkretizuje. Elipsa, međutim, ima samo zamišljeno značenje, poznato i govorniku i sagovorniku“ (Mrazović i Vukadinović, 2009, стр. 733).

У овом примеру јављају се стилске фигуре о којима је већ било речи, а то су мезоепифора и полиптотон. Употреба присвојних заменица чак и када нису неопходне иначе је стилска одлика житијног жанра. Ти атрибути обично се налазе у постпозицији именице и служе за комуникативно истицање именице (*Оца своја, срца своја, јајње своје*). Понавља се и именица *јајње*, што би могла бити мезофора. Ипак, овај одломак кохезивним чини полиптотон заснован на понављању заменице *свој*.

Јухас-Георгиевска истиче како се „снажно поетизована, симболичка представа Свете Горе складно уклапа у пројекцију јунаковог емотивно-дживљајног плана“, и да се уз то „Сава значајно ослања на поетско-алегоријску слику из склопа *Друје хиландарске њовеље*, вршећи одређене модификације“ (Јухас-Георгиевска, 2005, стр. 57). За ту поетско-алегоријску слику посебно је карактеристичан мотив птице, што ћемо видети из следећег одломка, кога кохезивним чини управо полиптотон заснован на понављању овог мотива:

„И стиже на ливаду мира, међу дрвета красна узрастом и плодовима, на којима поју слатке **птице**, где слушавши и поживе мирним и неметезним и богоугодним животом, укоренивши се добро у правој вери и светло сијајући, стојаше као дивно дрво у добром пристаништу, то јест Светој Гори. А посред ове нађе некога жељенога монаха као слаткогласну **птицу** и пустинољубну грлицу, милу утеху христољубиву старцу, и некада од њега отхрањено јагње, изданак од плода његова и цвет од корена његова, а ту је и добри мирис. Јер, ваистину, зазеле и почину на ливади красној, на којој појаше **птица** мењајући гласове, и насићиваше се са пет премудрих чула: гледањем, слушањем, мирисом, гласањем и додиром **птице**“.

(Свети Сава, 2005, стр. 177)

Познат као ктитор многих манастира и цркава, али и као њихов обновитељ, Стефан Немања је и на Светој Гори предузео подухват и обновио некадашњи манастир, тј. Милеје, Ваведење Свете и Преславне Владичице Богородице, где налазимо још један пример за помињању епифору: „И скупивши ту довољно **монаха**, постави некога преподобнога мужа по имену Методија **монаха**“ (Свети Сава, 2005, стр. 177).

Један од најемотивнијих делова у овом житију, уз последње тренутке боловања, свакако јесте осмо поглавље које сведочи о почетном стадијуму Симеонове болести. Свестан своје немоћи и скоре смрти, Стефан Немања позива сина Саву на разговор:

„Чедо моје слатко и утехо старости моје, сине, слушај **моје речи**, приклони ухо своје ка **мојим речима** и нека не пресакну источници живота

твога, сачувај их у своме срцу. Јер су \emptyset живот свима који их налазе. Сваким чувањем чувај срце своје, јер од њих су исходишта живота“.
(Свети Сава, 2005, стр. 178)

Сем дивних речи и мудрих савета, запажамо да је кохезија постигнута понављањем помоћу супститутивних речи, али примећујемо и присуство нултог конектора.

Одмах у наставку текста идентификовали смо тип везе реченице чији основ би могла бити „реторичка фигура епанафора, као подврста анафоре која се остварује кад се на почетку стихова или реченица не појављују исте ријечи, него синоними, и то много чешће блискозначнице него потпуни синоними“ (Ковачевић, 2000, стр. 306): „Уклони од себе оштра уста и увредљиве усне далеко од себе **одбаци**“ (Свети Сава, 2005, стр. 178). Пошто су у питању синоними, треба нагласити да је епанафора овде позиционо неусловљена, тј. један синоним јавља се на почетку прве клаузе, а други на крају друге клаузе.

Овај део *Житија* најбогатији је траженим фигурама понављања, те тако наилазимо и на регресију, до сада непоменути фигуру: „Право ходи ногама својима и исправљај путеве своје. Не скрећи **ни десно ни лево**, јер путеве који су десно зна Бог, а они с лева су развраћени“ (Свети Сава, 2005, стр. 178). У регресији или епаноди, какав је њен други назив, „најприје се наводе два или више појмова изражених лексемама у координираној вези, а затим се о сваком од тих појмова посебно говори“ (Ковачевић, 2000, стр. 311). Како је опште познато да су путеви Божји увек са десне стране и симболизују само добро, а путеви ђавољи супротно од тога, сувишно је објашњавати издвојени пример.

У наставку текста препознали смо, поред помињаног полиптонона, још једну досад необјашњену или примером издвојену стилску фигуру, која носи назив – анадиплоза⁸: „Сине мој, **послушај** ме сада и **бићеш блажен, јер блажен је муж који ме послуша** и човек који сачува путеве моје“ (Свети Сава, 2005, стр. 178). Ковачевић тврди да „двije или више реченица (или стихова) у којима је реализована анадиплоза као стилска фигура јесу реченице (или стихови) међусобно повезане ланчаном (линеарном) реченичном везом“, као и да оне „условљавају једна другу тако што следећа реченица произлази из претходне: следећа реченица је, наиме, уланчана са претходном посредством заједничког елемента који се јавља на крају претходне и почетку следеће реченице“ (Ковачевић, 2000, стр. 298–99).

⁸ Anadiploza (грч. *anadiplosis* – удвостручавање), реторичка је фигура или фигура дикције „која подразумева понављање једне, или више речи са краја стиха или реченице, на почетку наредног стиха или реченице, чиме се постиже нарочит звучни и семантички ефекат. Појам анадиплоза пореклом је из античке реторике и првобитно је означавао било које понављање речи или групе речи, тако да је анадиплоза сматрана синонимом за палиологијом, епизеуксом, анастрофом“ (Popović, 2010, стр. 33).

Овде смо пронашли још један пример анафоре, који на први поглед није очигледан, јер почетном глаголу претходи његова негација: „Не **обличавај** зле, да те не омрзне. **Обличавај** премудрога, и заволеће те“ (Свети Сава, 2005, стр. 178). Ипак, контраст је тај који чини главну везу међу овим реченицама.

Иако је сазнање скорог одласка жалостило и самог Симеона, он је плакао, али са надом верујућих да земаљска смрт није и једина коначност: „Јер ако се овде растајемо, тамо ћемо се опет састати, где више нема растанка“ (Свети Сава, 2005, стр. 179). Реченица коју смо издвојили такође је повезана, као и претходна, помоћу контраста, али је присутна и дистрибуција⁹ као стилска фигура. Како је, по речима Александре Костић Тмушић, „цео земаљски живот припрема за вечни живот“, и узимајући у обзир да се „вечна небеска кућа гради овде на земљи кроз процес 'преобличења' из смрти у живот“ (Костић Тмушић, 2018, стр. 239), јасно је да Свети Симеон овде мисли на Царство небеско у које ће ући само одабрани. Оно је крајњи циљ и смисао у животу сваког правог хришћанина чија ће се пуноћа објавити у последњи дан.

Последњег дана овоземаљског живота, Свети Симеон изговара следеће:

„**Чедо моје**, донеси ми пресвету Богородицу, јер такав имам завет, да пред њом испустим дух свој.

И када је била извршена заповест, и вече када је наступило, рече:

- **Чедо моје**, учини љубав, **положи ме на расу** која је за мој погреб, и **спреми ме потпуно** на свети начин, као што ћу и у гробу лежати.

И **простри рогозину на земљу**, и **положи ме на њу**, и **положи камен под главу моју**, да ту лежим док ме не посети Господ да ме узме одавде.

А ја све испунивши, изврших што ми је он заповедио.

А сви ми гледасмо и плакасмо горко, гледајући на овом блаженом старцу таква неисказана **Божја** провиђења. Јер како је и овде, у држави својој, молио у **Бога** и даде му, тако ни до овога часа не хтеде да се лиши ни једне ствари духовне, него му **Бог** све испуни“.

(Свети Сава, 2005, стр. 181)

Први део издвојеног пасуса почива на анафори и градацији¹⁰, али их додатно повезује паралелизам, јер реченице почињу императивом иза кога

⁹ „За разлику од регресије, у дистрибуцији се не даје тачно одређени појам који се даље 'објашњава', него је то увијек неки општи појам који се у даљем тексту навођењем његових саставних дијелова 'индивидуализује'“ (Ковачевић, 2000, стр. 311).

¹⁰ „Gradacija (lat. *gradatio* – pojačavanje), u antičkoj retorici označava pesničko sredstvo za pojačavanje snage izraza. Gradacija ima dvostruku primenu, pri čemu su obe sačuvane i u savremenoj analizi književnih dela. Stoga gradacija može biti: 1. Postupak u građenju kompozicije nekog narativnog dela zahvaljujući kome napetost postepeno raste, što doprinosi pojačavanju različitih estetskih efekata. 2. Figura ponavljanja, koja je sačinjena

се налази објекатска допуна. У другом делу назире се полиптотон, односно понављање манифестовано кроз различиту падежну употребу речи *Бој*.

Богдановић је у праву када каже да „опис Симеонове смрти, сав у смењивању слике и дијалога, уздржан и узбуђен у исти мах, спада у најлепше странице старе српске књижевности“ (Богдановић, 1986, стр. 23):

„А када је настала ноћ, пошто су се сви опростили и били благословени од њега, отидоше у ћелије да врше службе и да се мало одморе. А ја и једнога јереја оставих са собом, па ошадосмо код њега сву ту ноћ. А када је дошла поноћ, утиша се блажени старац, и више ми није говорио.

А када је настала ноћ, пошто су се сви опростили и црквена служба, одмах се просветли лице блаженога старца, и, подигавши очи к небу, рече:

’Хвалите Бога међу светима његовим,
хвалите га и на тврђи силе његове!’

[...]

’Хвалите га и на силама његовим,
хвалите га и по премногој владавини његовој!’“

(Свети Сава, 2005, стр. 182)

Први део издвојеног пасуса, такође почива на градацији, али се у другом, кога чине стихови из *Псалама Давидових*, јавља до сада непоменута фигура – симплока¹¹, због понављања императива (*хвалиише*) на почетку сваког стиха и понављања облика заменице *његов* на крају.

У моменту који непосредно претходи смрти, Симеон се, како се то накнадно кроз тумачење светогораца разјашњава, обраћа Богу са похвалом; исказује први и последњи стих 150. псалма (који је иначе хвала Богу). Кад Сава покуша да комуницира са оцем, он уместо одговора на постављено питање кога види, тад изговара још један похвални састав; казује други стих 150. псалма, те је очекивана појава симплоке, као и у претходном примеру:

„Хвалите Бога међу светима његовим,
хвалите га и на тврђи силе његове,
хвалите га и по премногој владавини силе његове.“

od niza rečenica ili fraza, gde sledeća rečenica ponavlja delove prethodne, po pravilu njene poslednje reči“ (Popović, 2010, стр. 246).

¹¹ „Simploka (grč. *symploke* – isprepletenost, splet), stilaska figura koja spada u grupu lirskih paralelizama, a koja nastaje spajanjem epifore i anafore. Simploka je sačinjena od ponavljanja reči ili grupe reči na početku (anafora) i na kraju stiha (epifora). Kao i ostale figure paralelizama i simploka izražava intenzitet osećanja i ističe emotivni ton pesme. Njome se, isto tako, formalno objedinjuju različiti motivi pesme. Simploka može biti uobličena i u dijaloškom obliku, u kojem se kroz nizanje pitanja i odgovora, ponavljaju deo pitanja i isti odgovori“ (Popović, 2010, стр. 670).

„Блажен ћеш бити свуда, зато и **блажени** глас изрекао јеси!“
(Свети Сава, 2005, стр. 183)

Видимо да је у последња два стиха симплока потпуна, док се у првом стиху понавља само атрибут. Закључна реченица: „Блажен ћеш бити свуда, зато и блажени глас изрекао јеси!“, открива нам пример анамезофоре, која настаје „комбиновањем анафоре и мезофоре“, односно, „подразумијева понављање исте језичке јединице (лексеме или синтагме) на почетку прве и средини наредне реченице или стиха“ (Ковачевић, 2000, стр. 301), у овом случају понављањем придева *блажен*.

У наставку сазнајемо догађаје уочи одржане службе светитељу, где поново наилазимо на епимезофору, а затим у трећој реченици и на епифору:

„Кад је прошло време после литургије и када се свршила сва уобичајена служба, сви целиваше преподобно тело. А ја грешни, обујмивши блажено тело, положих га у нови гроб, као што ми беше заповедио и испуних заповест његову.

Пошто се скупило мноштво монаха, нисам их отпустио све до деветога дана, служећи му службу свакога дана“.

(Свети Сава, 2005, стр. 183)

Након Симеоновог упокојења Свети Сава је забринут: „Обузе ме велика туга и бојазан, једно од пустоши, а друго због страха од безбожних разбојника“ (Свети Сава, 2005, стр. 183). Ово је још један пример фигуре регресије, о којој је било речи. Свети Сава затим користи прилику да говори о историјским приликама тога доба, где можемо сазнати нешто више и о његовом односу са братом Стефаном, који у том тренутку и није био идеалан, али можемо и да уочимо још један пример полиптотона заснованог на понављању речи *метеж*:

„И када сам ту пробавио осам година, настадоше многи метежи у томе крају, јер прошавши Латини и заузеше Цариград, бившу грчку земљу, чак и до нас, и улегоше и ту у свето место, пошто је настао велики метеж.

И када се овде сазнало о томе метежу, дође ми посланица од христољубивога и благочастивога, Богом изабранога и благословенога блаженим оцем Симеоном, Стефана Немање, који је владао његовом државом, и брата његова, великога кнеза Вукана“.

(Свети Сава, 2005, стр. 184)

Претпоследње поглавље *Житија* посвећено је преносу моштију Светог Симеона, односно, Савином испуњењу братовљеве воље, јер се на позив радо одазвао. И овде примећујемо рефрен као стилску фигуру:

„Када је сазнао владалац син његов Стефан Немања, и брат му кнез Вукан, скупише светитеља и јереје и игумане са многим монасима и са бољарима свим, са **радошћу радујући се и весељем веселећи се**. Дошавши, са великом чашћу узеше мошти господина Симеона, песмама духовним благодарећи Бога. Јер као што прекрасни Јосиф узе из Египта тело оца свога Јакова и пренесе га у земљу обећану, тако и ови богољубиви и благообразни синови његови са свом државом примише га, **радошћу радујући се и весељем веселећи се**, сами носећи пречасно тело оца свога, и са великом почашћу положише га у овој светој цркви у одређени му гроб, који блажени раније сам себи беше начинио“.

(Свети Сава, 2005, стр. 185)

Последње поглавље послужило је аутору за резимирање и допуну јунакових биографских података, иако се они, како је уобичајено за житијну схему, приказују у уводу, јер је живот светитеља приказан углавном хронолошки:

„Нека вам је знано о овом блаженом оцу нашем и ктитору господину Симеону, од **рођења** његова па до **смрти**:

Рођење његово било је у Зети на Рибници, и тамо је примио свето крштење. Када је овај младенац био изнесен овамо, узе га епископ цркве Светих Апостола и помоли се над дететом, и миром га помаза, па је тако и друго крштење примио. Јер све је било чудно са овим мужем: када је био дете примио је два крштења; и опет када је примио свети анђелски образ, и ту је примио два благослова – мали образ и велики. А ево и после **успенија** његова пречасно тело његово би двапут сахрањено: први пут у Светој Гори, где му би и уснуће, и опет отуда би узет и пренесен овамо, и са великом почашћу и красним славословљем овде по други пут беху положене његове часне мошти у гроб“.

(Свети Сава, 2005, стр. 185–186)

У истакнутом поглављу идентификовали смо још један пример регресије, јер се говори засебно о Симеоновом рођењу, а затим и о смрти, а Јухас-Георгиевска приметила је и да је „у последње поглавље уграђена и поука братству Студенице која проистиче из садржаја житија. То је уједно и стварни почетак основног дела самог *Студеничкој шийика*“ (Јухас-Георгиевска, 2005, стр. 63):

„А ти, **Боже** и Господе свега, и препрослављена Мати Господа и **Бога** Спаса нашега Исуса Христа, да ово што је написано буде и чињено, да ми и они после нас до краја свога века часним молитвама оца нашега и ктитора слушамо оно што се говори, и последујући да чинимо све што је угодно **Богу**, гледајући на подвиге и живљење овога преблаженога оца нашега, у којима је сладост и весеље, помињући **Бога**, веселећи се у **Богу**.

[...]

'Небеса ће проћи са хуком,
Ваздуси спаљени ће се разрушити,
Земља и што је на њој и дела биће сажежени!

Какво ли ће ту свака душа саврсно тело добити?
Какво ли ће бити збориште то мноштво људи од Адама до краја света?
Какво ли ће бити Христово страшно и од сунца светлије лице?
Какав ли ћемо глас његов чути, да ли праведницима које прима у царство небеско или грешницима које шаље у вечну муку?¹²
(Свети Сава, 2005, стр. 186–187)

У првом пасусу идентификовали смо још један пример полиптотона, заснованог на понављању речи *Бој*, док у другом имамо присуство дистрибуције, јер издвојени стихови недвосмислено оцртавају слику Другог Христовог доласка и Страшног суда, који уједно представљају и крај историје. Трећи пасус је само наставак претходног, где проналазимо још и анафору и градацију, јер ће то бити дан када ће Исус Христос, по Божјој вољи, судити свим живима и мртвима, према њиховим учињеним делима. Поред тога што ће судити, Христовим доласком ће се догодити велике и незапамћене промене у природи и Космосу. Та два мотива готово су неодвојива и често се тако и јављају у делима старих писаца.

Закључак

Наш циљ био је да покажемо улогу стилских фигура, у нашем случају фигура понављања, које представљају кохезивни механизам у житијној структури састављеној од историјских, мисаоних, филозофских, мемоарских, поетско-алегоријских и других пасажа, који се простиру кроз читав текст. Надамо се да смо успели да направимо скицу, указујући на неке детаље *Житија*, а да ће убудуће уз помоћ ње неко успети да прикаже и готову слику. Како смо настојали да утврдимо да ли је, налик житијној схеми, и сваки, у овом случају стилски, поступак, такође био брижљиво планиран и одабиран од стране аутора, а узимајући у обзир при анализи како ниже тако и више текстуалне целине, нисмо дошли до коначног закључка, али без сумње верујемо да су они и те како доприносили већој повезаности, смислености али и наглашености текста.¹²

Савино *Житије* или како то каже Кашанин „Немањина биографија, оваква како ју је његов син Сава саставио, непосредна је као усмена прича

¹² Ипак, треба приметити да су смисаона чворишта текста базирана углавном на понављању следећих речи: дедовина/владавина, владар/учитељ/наставник, манастир, јарам, Бог/Господ, премудрост, јагње, птице, речи, тело, метеж, чедо итд.

и интимна као дневник“ (Кашанин, 1975, стр. 124–131) и без обзира што наша анализа није заступала књижевну интерпретацију него текстуалну, не треба заборавити да је ово дело са свим својим особинама било и остало трајно добро српске историје и културе, али и предмет вечног проучавања.

Извор

Свети Сава (2005). *Сабрана дела*. Приредила: Љ. Јухас-Георгиевска. Београд: Народна књига.

Литература

- Богдановић, Д. (1968). *Старе српске биографије*. Београд: Просвета.
- Богдановић, Д. (1986). Свети Сава. У: Д. Богдановић, М. Павић, М. Ђурић, М. Савић (ур.), *Свети Сава, сабрани списи* (9–31). Београд: Просвета – Српска књижевна задруга.
- Бојовић, Д. (2009). *Тријеза њремудрости*. Београд – Ниш: Рашка школа – Центар за црквене студије.
- Деретић, Ј. (1997). *Поетика српске књижевности*. Београд: „Филип Вишњић“.
- Јухас-Георгиевска, Љ. (2005). Књижевни рад Светог Саве. У: Д. Богдановић (ур.), *Свети Сава, сабрана дела* (6–92). Београд: Народна књига.
- Кашанин, М. (1975). *Српска књижевност у средњем веку*. Београд: Просвета.
- Ковачевић, М. (2000). *Стилистика и драматика стилских фиџура*. Крагујевац: Кантакузин.
- Костић Тмушић, А. (2018). Есхатолошки оквир владарских житија архиепископа Данила Другог. У: М. Лончар-Вујновић (ур.), *Наука без њраница, Увиди и изазови*, књ. 2 (237–250). Косовска Митровица: Филозофски факултет.
- Ређеп, Ј. (2008). *Старе српске биографије (њоеика жанра)*. Нови Сад: Прометеј.
- Трифунџовић, Ђ. (2010). Удвајање и понављање као начело књижевног дела Светог Саве. У: Т. Јовановић (прир.), *Свети Сава, десет векова српске књижевности*, књ. 1 (209–223). Нови Сад: Матица српска.
- Љакић, Љ. (2014). *Анализа писаног дискурса*. У: С. Перовић (ур.), *Анализа дискурса, теорије и методе* (57–77). Подгорика: Institut za strane jezike.
- Мразовић, Р. и Вукадиновић, З. (2009). *Граматика српског језика за странце*. Нови Сад: Будућност.
- Перовић, С. (2014). *Дискурс и стилистика или дискурс као одговор на Јакобсонџово ’Срамно заостажње*. У: С. Перовић (ур.), *Анализа дискурса, теорије и методе* (11–57). Подгорика: Institut za strane jezike.
- Половина, В. (1999). *Семантика и текстлингвистика*. Београд: Љгоја.
- Поповић, Т. (2010). *Рећник књижевних термина*. Београд: Logos Art.

Sara R. JEKIĆ

University of Priština in Kosovska Mitrovica
Faculty of Philosophy
Department of Serbian Literature and Language

Repetition Figures as a Cohesive Mechanism in Sava's *Life of Saint Simeon*

Summary

At the heart of our research were figures of repetition as a cohesive mechanism in Sava's *Life of Saint Simeon*. Based on representative examples, the method of working on the text, inductive and deductive reasoning, but also connecting the science of literature and linguistics of the text, we will try to show whether and to what extent the presence of repetition figures contributed to greater coherence of the text. Therefore, our analysis will not be reduced only to lower textual units, but also to higher ones, such as paragraphs, chapters, and the text as a whole, thus trying to penetrate the meaning of its entire organization. Considering that lexical and syntactic repetitions are the most important for textual analysis, i.e. figures that are created by repeating lexemes, phrases or sentences, they are primarily in the focus of research.

Keywords: Saint Sava; biographies; Serbian church literature; linguistics of the text; cohesion; coherence; figures of repetition.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторство-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).